

(el-A'râf 7/176-179; el-Furkân 25/44; el-Cum'a 62/5) dikkate alındığı takdirde mânevî dönüşümün her zaman söz konusu olabileceği görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "msh" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, IV, 328; *Lisânü'l-'Arab*, "msh" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "msh" md.; *Müsned*, I, 390; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 15; "Eş-ribe", 5, 6; Müslim, "Şayd", 48, 50, 51, "Zühd", 62, "Kader", 33; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1392/1972, I, 260-264; IX, 61-70; XXIII, 18; Zemaşşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1399/1979, II, 127; Taberî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (nşr. Hâşim el-Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, VIII, 674; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, I, 110-112; II, 385; XXVI, 103; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, I, 27; İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ân* (nşr. Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1408/1988, III, 575; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî* (nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz), Beyrut 1416/1996, XI, 175-181; Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire, ts. (İdâretü't-tibââtî'l-müniriyye), XXI, 176; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, I, 96; IV, 378; Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, I, 344; Elmalılı, *Hak Dinî*, I, 378-379; M. Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Tunis 1973, I, 445; I. Lichtenstädter, "And Become Ye Accursed Apes", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIV, Jerusalem 1994, s. 153-175; U. Rubin, "Apes, Pigs and the Islamic Identity", *JOS*, XVII (1997), s. 89-105; Ch. Pelat, "Maskh", *EI²* (İng.), VI, 736-738.

AHMET COŞKUN

MESHARÂÎ

(المشراوي)

Ebû Muhammed Şerefüddin Sadaka b. Selâme b. Hüseyin el-Mesharâî (ö. 825/1422)

Kıraat âlimi.

760 (1359) yılında doğdu. İbn Hacer el-Askalânî bu tarihi 750'li (1349) yıllar olarak kaydetmiştir. Aslen, Havran bölgesinde yer alan ve Dimaşk'tan yaklaşık 50 km. mesafede bulunan Ceydûr'a bağlı Mesharâ köyünden olup Dimaşk'a yerleşmiştir; ayrıca Ceydûrî ve Dimaşkı nisbeleriyle ve âmâ olduğu için Darîr lakabıyla da anılmıştır. İbnü'l-Cezerî'den Tevbe sûresinin sonuna kadar farklı tarikleriyle aşere okudu. Daha sonra Irak'a gitti. Irak'tan dönünce İbnü'l-Cezerî'den kıraat öğrenimini sürdürdü. Ardından gittiği Mısır'da İbn Tolun Camii imamı Ebû'l-Feth el-Askalânî'den Kâsım b. Firruh eş-Şâtûbî'nin *Hzırü'l-emânî*'sini ve Ebû'l-Hasan el-Gâfikî'den Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'ini okudu. Ayrıca İbnü'l-Lebbân ve diğer bazı hocalardan kıraat dersleri aldı. Kıraat ilminde uzmanlaşan, bu konudaki biriki miyle kendini herkese kabul ettiren

Mesharâî, Mısır'dan döndükten sonra Dimaşk'ta Emeviyye Camii'nde kıraat okutmaya başladı ve pek çok kişinin dinî eğitimiyle ilgilendi. Burhâneddin el-Bikâî ve Şems el-Havrânî kıraat ilminde ondan istifade edenler arasında yer alır. Mesharâî 10 Cemâziyelevvel 825'te (2 Mayıs 1422) Dimaşk'ta vefat etti ve Bâbüssağir Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. 1. *et-Tetimme fi kırâ'âti's-şelâseti'l-e'imme*. Kırâat-i aşere imamlarından Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî ve Halef b. Hişâm'ın kıraatıyla ilgili olan eserde bu imamların okuyuşlarında şâz olarak görülen noktalara da işaret edilmiştir (Sehâvî, III, 318). Eserin el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de (Mecâmî', nr. 32864, [Halîm, nr. 1401], Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (nr. 320) ve British Museum'da (Or., nr. 3071) nüshaları bulunmaktadır. *el-Fihrisü's-şâmil*'de (s. 36), kitabın İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin *el-Müstenîr*'i ile Muhammed b. Hüseyin el-Kalânî'si'nin *el-İrşâd*'ının muhtasarı olduğu belirtilmekteyse de bu eserlerin kırâat-i aşereye dair olduğu (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 82, 86) dikkate alındığında bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerekir. 2. *et-Tetimmetü'n-neyyire li-kırâ'âti'l-aşere*. İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*'inin muhtasarı olduğu ileri sürülen eserin (*el-Fihrisü's-şâmil*, s. 184-185) Chester Beatty Library'de (nr. 4574) ve el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de (Mecâmî', nr. 32864 [Halîm, nr. 1401]) nüshaları mevcuttur. Mesharâî'nin ayrıca Kâsım b. Firruh eş-Şâtûbî'nin *Hzırü'l-emânî* adlı manzum eserine bir şerh yazdığı kaydedilmektedir (*İzâhu'l-meknûn*, I, 400).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cezerî, *Câyetü'n-Nihâye*, I, 336; II, 82; a.mlf., *en-Neşr*, I, 82, 86; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ğumr*, VII, 475-476; Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi'*, III, 317-318; Brockelmann, *GAL*, II, 137; *Suppl.*, II, 139; *İzâhu'l-meknûn*, I, 400; *el-Fihrisü's-şâmil*: 'Ulûmü'l-Kur'ân, *mahtûâtâtü'l-kur'ân* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1994, s. 19, 36, 184-185.

ADEM YERİNDE

MESHET TÜRKLERİ

Kafkaslar'da yaşayan bir Türk topluluğu.

Meshet, Güneybatı Gürcistan'da bir bölgenin adıdır. Sonradan buraya gelip yerleşen Türk grupları zamanla bölgenin adıyla anılarak Meshet veya Ahıska Türkleri olarak tanınmıştır. Meshet adının oldukça eskiye indiği, buranın Asur çivi yazılarında geçen Muskhi ve daha sonraki

Grek kaynaklarında rastlanan Meskhoi ve Meshii adlarıyla anıldığı belirtilir. Bölgeye yönelik ilk Türk yerleşmeleri hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak X ve XI. yüzyıllardan itibaren Kıpçaklar'ın Kafkas ötelelerinden gelip Kür ile Çoruh boylarına yerleştikleri, ardından burayı Selçuklular'a bağlı olarak yönettikleri, bu yarı bağımsız statüleri dolayısıyla idarecilerine "atabeg" unvanı verildiği bilinmektedir (*DİA*, IV, 38-40). Gürcüler de bu unvana uygun olarak burayı Saatebego (Atabegler yurdu) şeklinde ifade etmeye başlamışlardır.

Atabegler, daha sonra bölgeye hâkim olan İlhanlı, Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerine bağlandılar, ancak bu arada yarı bağımsız yönetim şekillerini muhafaza ettiler. Ardından Osmanlı Devleti'nin güçlenmesiyle birlikte bölgede Safevîler'le Osmanlı Devleti arasında nüfuz mücadelesi ortaya çıktı. 962'de (1555) yapılan Amasya Antlaşması ile Atabegler yurdu Osmanlı Devleti sınırlarına dahil oldu (Kütükoğlu, s. 41). Osmanlılar 986 (1578) savaşı'nın ardından bu bölgeyi kurdukları Çıldır eyaleti içine kattılar. Daha sonraları eyalet merkezi bazan Çıldır, bazan da Ahıska oldu. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşının ardından bölge Ruslar'ın eline geçti. Ancak bu durum yöre halkı arasında büyük bir infiale yol açtı ve İstanbul'a gönderilen mahzarlarında sancaklarının Ruslar'a verilmesine karşı olduklarını dile getirdiler (BA, *HH*, nr. 43192, 43193-Ş). Bir kısmı ise Osmanlı topraklarına göç etti. 1853-1856 savaşı sırasında Ahıskalılar Osmanlı Devleti tarafında yer aldılarsa da savaştan beklenen sonuç elde edilemedi. 1877-1878 harbi sonucunda Kars, Ardahan ve Batum Ruslar'da kalınca Meshet bölgesi ve Ahıska Osmanlı Devleti sınırlarından iyice uzaklaştı.

1886 yılına ait tesbitlere göre Ahıska'da Meshetya bölgesinde nüfusun % 19,3'ü Ortodoks Gürcü, 18,1'i Katolik Gürcü, 9,4'ü iki dilli (Türkçe ve Gürcüce) ve 43,2'si yalnızca Türkçe konuşan müslümanlardan oluşuyordu (Khazanov, XI/4 [1992], s. 2). Bu durum, XIX. yüzyılın sonlarına doğru dahi Meshet bölgesini oluşturan en önemli etnik unsurun Türk olduğuna işaret eder.

1917 Rus İhtilâli Meshet Türkleri için de bir ümit ışığı olarak algılandı. Ermeni ve Gürcü çetelerine karşı silâhlanarak bir alay kurdular. Ertesi yıl Ahıska ve Ahilkelek'in müslüman halkları, Ruslar'ın ilân ettiği milletlerin kendi mukadderatlarını kendileri tayin etme görüşünden hareketle Nisan 1918'de Osmanlı Devleti'ne

katılma kararı aldılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 11 Mayıs 1918'de toplanan Batum Kongresi'nde Gürcüler'den Ahıska ve çevresinin Türkiye'ye terkini istedi. Gürcüler'in bu isteği reddetmesiyle harekete geçen Osmanlı ordusunun Gümrü'yü almasının ardından 4 Haziran'da yapılan Batum Antlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek'in Türkiye'ye terki kabul edildi. Ancak Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı birlikleri buradan çekilince halk da 18 Ocak 1919'da benliklerini muhafaza edecek yegâne yol olarak gördükleri ve Batum'dan Nahçıvan'a kadar olan bölgeyi içine alan Kars Millî Şûra Hükûmeti'ni kurdu. Ahıska ve Ahılkelek bu birliğe dahil oldu (Gökdemir, s. 38-43). Bu hükümet 13 Nisan 1919'da Kars'ın İngilizler tarafından işgali üzerine dağıtıldı. Hemen arkasından Gürcüler Ahıska, Ahılkelek ve Ardahan'ı işgal etti. 16 Mart 1921'de Moskova'da Türkiye ile Rusya arasında yapılan antlaşmayla Meshet bölgesi Gürcistan SSR'ne bağlandı.

Ahıska'nın Gürcü hükümetinin sınırlarına dahil olmasından sonra 1930'lu yıllardan itibaren Meshet Türkleri'ne Sovyet otoriteleri tarafından Türkçe isimlerini Gürcüce isimlerle değiştirmeleri için baskılarda bulunulmaya başlandı. Daha önceleri Türkler'in bulunduğu bölgelerdeki okullarda eğitim dili Anadolu Türkçesi iken bu durum 1935-1936 eğitim yılında Azerî Türkçesi'ne çevrildi. Ardından eğitim politikasında köklü bir değişikliğe gidilerek Azerîce ile yapılan eğitimin yerini 1940 yılından itibaren Gürcüce aldı.

Meshet Türkleri, II. Dünya Savaşı öncesi Gürcistan'ın güney ve güneybatısında Türkiye sınırı boyunca uzanan Adigen, Ahıska, Aspinski, Ahılkelek ve Bogdanovka bölgelerinde 212 köyde yaşamaktaydı (Khazanov, XI/4 [1992], s. 2). II. Dünya Savaşı sırasında Rus hükümeti Rusya İçişleri Halk Komiseri L. Beriya, 24 Temmuz 1944'te Stalin'e sunduğu tasarıda Gürcistan'ın Türkiye ile sınırı olan birkaç bölgesinde yaşayan, Türkiye'deki halklarla akraba olan Türk halkının kaçakçılık yaptığı, Türk yetkililere istihbarat sağladığı ve eşkıya örgütleri oluşturduğu gibi gerekçeler ileri sürülerek Gürcistan sınırlarının korunmasını sağlamak amacıyla Ahıska, Adigen, Aspınza, Ahılkelek, Bogdanovka ve Acaristan özerk bölgelerinden 16.700 Türk, Kürt ve Hemşin ailelerinin (toplam 86.000 kişi) Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a

göç ettirilmesinin uygun görüldüğü belirtildi, göçün ardından boşalacak yerlere de 7000 Gürcü ailesinin yerleştirilmesi istendi. Bu teklif, Stalin başkanlığında toplanan Devlet Savunma Komitesi'nin 31 Temmuz 1944'te aldığı kararla kabul edildi. Sınıra yakın 40.000 kişi Kazakistan'a, 30.000 kişi Özbekistan'a, 16.000 kişi Kırgızistan'a yerleştirilecekti. Göç Ahıska, Adigen, Aspınza, Ahılkelek, Bogdanovka bölgelerinden 15-18 Kasım'da, Acaristan bölgesinden ise 25-26 Kasım'da başladı. Sürgün edilenlerin sayısı alınan kararda 86.000 kişi olarak belirtilmişken bu sayının sürgün sonrasındaki bir rapora göre 91.095'e ulaştığı anlaşılmaktadır (Caparova, sy. 1 [2001], s. 32-35). Sağlıksız şartlar altında yapılan sürgün sırasında ve ondan hemen sonra 15-50.000 kişi arasında kayıp verildiği belirtilir (Khazanov, XI/4 [1992], s. 4). Savaş sonrası Gürcü makamları Meshet bölgesini Meshet Türkleri'ne kapalı 85 km. genişliğinde özel bir alan ilân etti.

Meshet Türkleri, içinde buldukları bu kötü durumdan XX. Parti Kongresi'nin ardından kısmen kurtulmuşlardır. Ancak 28 Nisan 1956'da alınan kararla diğer sürgün edilenlere (Çeçen, İnguş, Balkar, Karaçay, Kalmuklar) yurtlarına dönme izni verilirken Meshet Türkleri'nin adı bu kararnâmede yer almadı. Bu durum, Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun 31 Ekim 1957 tarihli kararıyla Gürcü idaresinin muhalefetine rağmen aşılmış gibi görünmekle birlikte metinde yer alan "Azerbaycanlı" ifadesi Meshet Türkleri için engel teşkil etmeye devam etti. Bu arada Meshet Türkleri, çıkan kanunlardan yararlanmak ve vatana dönmek amacıyla 1957'de Moskova'ya temsilci gönderdiler. Bir yandan da haklarını birlik olarak aramak için 1962'de Taşkent'in Bukinsky bölgesinde büyük bir gizlilik içinde ilk kongrelerini yaptılar. 30 Mayıs 1968'de Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun bir kararıyla Batı Gürcistan'dan sürülenlerin istedikleri yerde yerleşebilecekleri belirtildi. Bu kararın ardından birçok başarısız başvurudan sonra Gürcistan'a giden Meshet Türkleri'nden oluşan bir heyete 26 Temmuz'da Gürcistan Komünist Partisi'nin birinci sekreteri Mzhavanadze, Meshet bölgesinde kendileri için yer olmadığını, ancak yılda 100 aileye Gürcistan'ın başka yerlerinde yerleşme izni verebileceklerini bildirdi. Fakat bu taahhüt de yerine getirilmedi ve 1960'tan 1989'a kadar sadece 186 aile ve 1211 kişi Batı Gürcistan'ın farklı bölgelerine yerleştirildi. Onlardan da 1989 yılına

gelindiğinde sadece otuz beş aile Gürcistan'da kalabilmişti.

Ana yurtlarına dönüş meselesiyle ilgili olarak Meshet Türkleri Rus ve Gürcü yetkililerden olumlu cevap alamayınca yeni bir strateji takip etmeye başladılar. Bu stratejinin ana unsurunu, seslerini Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri yanında Birleşmiş Milletler yetkililerine de duyurmayı çalışma oluşturur. 1972 yılının ortalarında Reşit Seyfatov'un başkanlığındaki Meshetler Rus lideri Brejnev'e, Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'a ve Türkiye Başbakanı Ferit Melen'e mektup gönderdiler. Fakat bütün bu çabalara rağmen Meshet Türkleri'nin durumuna düzelterek hiçbir gelişme olmadı.

Meshet Türkleri 1962'den beri aralıklarla yaptıkları kongrelerinden onuncusunu 1988'de gerçekleştirdiler. Bu kongrede de vatanlarına dönüş için yetkililere baskı kararı alındı. Aynı yıl Moskova'dan S. S. Slobodnuş başkanlığında bir heyet Meshet Türkleri'nin geri dönüş imkânlarını araştırmak üzere Gürcistan'a gitti. Neticede Ahıska'da 220 köyden boş ve tarım arazilerinin % 70'inin işlenmediği tesbit edildi. Ayrıca nüfusta 1944'e göre % 59 düşüş olduğu gözlemlendi. Meshetler, 1989'a kadar savaş sonrası dahil olmak üzere 205 heyeti Gürcistan'a, 148 heyeti de Yüksek Sovyet Prezidyumu'na göndermişlerdir. 1988 kongresinden bir yıl sonra Özbek ve Meshet Türkleri arasında birtakım olaylar çıktı. Olayların Meshet Türkleri'yle yerli Özbekler arasındaki meselelerin ihmal edilmesinden, Özbekistan'da artan milliyetçilik hareketlerinden, Moskova yönetiminin yerli iş birlikçilerle olayları tahriki sonucundan veya Rus yönetiminin çıkacak olayların ardından mağdur olan halka kucak açarak onları kırsal alanlara yerleştirmek istemesinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. 1989 Nisan ayında başlayan ve haziranın ilk günlerinde doruk noktasına çıkan olayların sonunda 200'den fazla insan öldü. Olaylar öncesi 127.000 Meshet Türkü'nün yaşadığı Özbekistan'da bu sayı 60.000'e kadar düştü. Buradan göç eden halkın büyük bir bölümü Azerbaycan'a giderken diğerleri Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya Federasyonu'nun Orenburg, Oktyaberski, Aleksandrovski ve diğer bölgelerine yerleştirildi (*Milliyet*, 25 Ağustos 1989, s. 4).

Bu olayların ardından Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun özel komisyonu 1989 Aralığında Meshet Türkleri'nin tedricen Gürcistan'a dönmelerini kararlaştırması-

na ve daha sonra Temmuz 1991'de Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun milletler başkanı R. Nişanov'un Gürcü başbakanı ve meclisine başvurarak Meshet Türkleri'nin Gürcistan'a dönmelerini rica etmesine rağmen bu teşebbüslerden de bir sonuç alınmadı. Bütün bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti tarafından yakından izlendi. Meshet Türkleri'nin talebi ve Türkiye'nin de buna sıcak bakmasıyla 2 Temmuz 1992 tarih ve 3835 sayılı kanunla Ahıska Türkleri'nin Türkiye'de iskânına izin verildi. Türkiye'ye alınması düşünülen 500 aileden yalnızca 150 aile geldi.

Gürcistan 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra 25 Ocak 1999'da Avrupa Konseyi'ne üye olurken konseye kabulünden sonra iki yıl içerisinde Sovyet hükümeti tarafından yurtlarından göç ettirilen Meshet Türkleri'ni Gürcü uyruğuna geçme hakkı dahil vatandaşlarına dönüşü ve entegrasyonuna izin veren yasağı kabul etmeyi, ayrıca yasa yürürlüğe girmeden önce konseye danışmayı, Meshet Türkleri'nin vatana iade sürecini konseye kabulünden on iki yıl zarfında tamamlamayı taahhüt etmiştir. Ancak aradan geçen yıllar içinde Meshet Türkleri'nin vatana dönüşü hususunda pek bir gelişme olmamıştır. 9-11 Eylül 2000'de Gürcistan Gudauri'de Avrupa Komisyonu himayesinde yapılan toplantıda Gürcistan Mültecileri Rehabilitasyonu Kurumu Başkanı Guram Mamuliya'nın geri dönenlerin Gürcü ad ve soyadları almaları hususundaki ısrarı meselenin gelecekte alabileceği şekil hakkında ipuçları vermektedir.

Ahıska'nın Ruslar'ın eline geçmesinden sonra gerek yerleştikleri yerde gerekse 1944 sürgününün ardından Türk olmaları dolayısıyla pek çok mağduriyete uğrayan ve sıkıntıya göğüs geren Meshet Türkleri'nin 1989'da 300.000 olan nüfusları (*Tercüman Gazetesi*, 11 Haziran 1989, s. 6) günümüzde kesin olmamakla birlikte Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Ukrayna dahil olmak üzere 350.000'i aşmış olmalıdır (*Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2000, s. 11).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 43145-A, 43192, 43193-Ş; 1801-1901 *Utverjdenie Russkago Vladıçesstva na Kavkaze* (ed. Potto), Tiflis 1901, XII, 260; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 17; M. Fahrettin Kirzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 85-86; a.m.f., "Ahıska Bölgesi ve Türklük", *TK*, VIII/87 (1970), s. 203-206; Kâ-

zım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (haz. Faruk Özerengin), İstanbul 1988, s. 900-905; Ahmet Ender Gökdemir, *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti*, Ankara 1989, s. 38-43; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 41, 57, 114 vd.; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1993, s. 355-356; a.m.f., "Üç Sancak Kars Batum Ardahan", *TY*, VII/3 (1970), s. 25-28; Yunus Zeyrek, *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara 2001, s. 45, 53-58; a.m.f., "Ahıska Tarihi", *Ahıska*, sy. 1, İstanbul 2001, s. 4-10; S. E. Wimbush - R. Wixman, "Sovyet Orta Asyası'nda Yeni Bir Seda: Mesketya Türkleri" (trc. Eşref Özbilen), *TDA*, sy. 49 (1987), s. 151-170; R. Conquest, "Kayıp Bir Halk: Rusya Mesketyalıları" (trc. Eşref Özbilen), a.e., sy. 50 (1987), s. 183-188; Ahmet B. Erçilasun, "Meshet Türkleri Hakkında", *TK*, XXVII/315 (1989), s. 389-390; *Tercüman Gazetesi*, İstanbul 11 Haziran 1989, s. 6; *Milliyet*, İstanbul 25 Ağustos 1989, s. 4; a.e. (23 Şubat 1990), s. 4; a.e. (24 Şubat 1990), s. 4; a.e. (25 Şubat 1990), s. 4; A. M. Khazanov, "Meskhetian Turks in Search of Self-Identity", *CAS*, XI/4 (1992), s. 1-16; E. Kh. Panesh - L. B. Ermolov, "Meskhetinsky Turks under the Conditions of the Modern Ethnic Processes in the USSR", *TTK Belleten*, LVII/219 (1993), s. 589-607; B. Zakir Avşar, "Ahıska Türkleri", *Yeni Türkiye*, III/16, Ankara 1997, s. 1621-1627; Mustafa Kalkan, "Ahıska Türkleri'nin Menşei ve Tarihi Gelişim Seyirleri", *Bilgi*, sy. 7, Ankara 1998, s. 160-170; M. Necati Özfatura, "Ahıskalı Türkler", *Türkiye*, İstanbul 28 Nisan 2000, s. 11; Hasan Kanbolat - Nazmi Gül, "Kafkasya'da Cavaheti (Gürcistan) ile Krasnodar Ermenilerinin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları", *Stratejik Analiz*, 1/6, Ankara 2000, s. 5-18; Mahmut Niyazi Sezgin, "Bitmeyen Dram: Ahıska Türkleri'nin Geri Dönüş Serüveni", a.e., II/20 (2001), s. 42-48; Ahmet Feyzatoz, "Nüfus Yapısı", *Ahıska*, sy. 1 (2001), s. 21-22; G. Caparova, "Stalin'in Gizli Dosyası", a.e., sy. 1 (2001), s. 32-35; Ş. Gurbanov, "Mesheti Türkleri" (trc. R. Şakirov), a.e., sy. 1 (2001), s. 29; Rasim Bayraktar, "Ahıskalılar Açısından Gürcistan'daki Gelişmeler", *Ahıskalılar Vakfı Tarihi ve Kültür Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2002, s. 10-13; W. Barthold, "Ahıska", *İA*, I, 240; V. Minorsky, "Akhiskha", *El²* (İng.), I, 325; İdris Bostan, "Ahıska", *DİA*, I, 526-527; Coşkun Alptekin, "Atabeg", a.e., IV, 38-40; Feridun Emecen, "Çıldır Eyaleti", a.e., VIII, 300-301; "Meshi", *BSE*, XXXIX, 65-66.

MUSTAFA AYDIN

MESİH

(مسيح)

Muhtelif dinlerde dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen kurtarıcının Yahudilik ve Hıristiyanlık'taki adı.

Mesih kelimesinin aslı Ârâmîce meşiha, İbrânîce mâşiahtır. Sâmi dillerinde müşterek olan kelimenin fiil kökü Arapça'da meseha, Asur dilinde maşahu, Ârâmîce ve İbrânîce'de mâşâh olup "el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak

için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla meshetmek" anlamındadır (Gesenius, s. 602; Koehler-Baumgartner, II, 643-645; V, 1922-1923). Mesih terim olarak "yağ sürülmüş, yani yağla meshetmek suretiyle bir işe hasredilmiş, dinî bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dinî bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi" mânasına gelmektedir. Kelime Grekçe'ye christos, Latince'ye christus olarak geçmiştir (*DB*, IV/I, s. 1032; IV/II, s. 1808).

Müslüman dilcilerin çoğu, Kur'an'da on bir yerde ve sadece Hz. İsa'nın adı veya lakabı şeklinde geçen mesih'in Arapça bir kökten geldiğini kabul etmekle birlikte kelimenin aslının İbrânîce, Ârâmîce veya Süryânîce olduğunu ileri sürenler de vardır (Zemahşerî, I, 430; Fahreddin er-Râzî, VIII, 49). Kelime, Arapça olduğunu kabul edenlerden bazılarına göre "gezmek, dolaşmak" anlamındaki "seyh" kökünden türetilmiştir; "mesh" kökünden geldiğini kabul edenlere göre ise kelimenin yukarıda verilen Sâmi dillerindeki ortak mânalarının dışında "silme, su ile meshetmek, temizlemek, düzlemek; yalan söylemek" gibi anlamları da vardır (*Lisânü'l-'Arab*, "msh" md.). İslâm kaynaklarındaki rivayetlere göre Hz. İsa'ya bu ad çok geldiği, dokunmak suretiyle hastaları iyileştirdiği, yağla meshedilmiş olarak doğduğu, doğduğunda şeytan ilişmesinden korunması için Cebrâil'in kendisine kanadıyla dokunduğu, güzel yüzlü olduğu için verilmiştir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "msh" md.; Taberî, VI, 414). İleride gelecek bir kurtarıcı inancı gerek ilkel ve millî gerekse büyük dinlerde mevcut olup beklenen bu kurtarıcı çeşitli isimlerle adlandırılmaktadır; bunlardan biri de mesih-tir.

Mesih telakkisi Yahudilik'te çok köklü bir inanç olup yahudî âmentüsünün temel unsurlarından biridir. Gerek Eski Ahid'de yer alan ve çeşitli şahıslar tarafından ifade edilen ileride gelecek kurtarıcı müjdesi gerekse yahudilerin seçkin halk oldukları inancı ve bu inançla çelişen tarihî olaylar onlarda bir kurtarıcı beklentisi doğurmuştur. Yahudilere göre beklenen mesih henüz gelmemiştir. Hıristiyanlar ise yahudilerin bekledikleri mesih'in Hz. İsa olduğunu kabul etmekte, ona çeşitli nitelikler atfetmekte ve ikinci defa geleceğine inanmaktadırlar.

İbrânîce Eski Ahid'de "maşiah" kelimesi Tevrat'ta dört, Neviim'de yirmi ve Ketuvim'de on dört olmak üzere toplam otuz sekiz defa geçmekte, temelde Tanrı